

Скарб

Сергій Пилипенко

На підлозі стіл, на столі стілець, на стільці чотири томи великої радянської енциклопедії, на енциклопедії довготелесий поет Панюра з молотком у кістлявій руці ритмічно вистукує по голій стінці. Попід стінкою рясні шматочки відбитої вапни. Сама стінка немов після чорної віспи. Рукави в Панюрі засукані, а руки по самісінькі плечі в сірому павутинні й поросі. Скудовчене волосся гронами липне до спітнілого лоба — цю руїнницьку операцію він, очевидно, пророблює вже чимало часу. Та запал його не вгасає, і він не чує, що в дверях спинивсь із здивовання Ласоцький, темноокий, заклопотаний повістяр.

Молоток танцює по стінці, обціловуючи кожний сантиметр. З-під вапна де-не-де кривавляться кривими усмішками темно-червоні цеглини. Панюра витягає худу кістляву руку, захоплює все більшу територію, віддаляючи сферу ударів од своєї триповерхової піраміди. Піраміда хитається, поет вимахує в повітрі граблестими руками химерні виверти, мало не втрачає рівноваги і, нарешті, помічає в дверях свого приятеля. Обличчя йому густо червоніє, і він поспішно злазить зі свого п'єдесталу.

— Що це за вправи, Панюро? Розсуваєш завузьку нову кімнату?

— Та ні... Ось сідай, — підсовує валізку, що сиротливо самотувала серед кімнати, а сам примощується в кутку на напіврозпаковану скриньку з книжками, — бачиш... я... Ти, власне, чого так рано?

— Не дуже чемна зустріч, ще й без відповіді моє запитання... Рано, бо потрібні до зарізу гроші. Сьогодні, негайно.

Ласоцькому свій клопіт, і його темні очі з надією переходять з подовбаної стінки на забруднену довготелесу приятелеву постать. Поет задумливо витирає лоб, і на ньому повзуть патьоки сірого бруду.

— От тобі маєш! А я витративсь на переїзд... — повістярева надія миттю сповзає з обличчя. Вже трохи сердито:

— Ти б краще вмивсь, ніж ото розмальовувати довгобразу пику... Так нема, кажеш?

— Нема, братіку, — сумно й щиро.

— Ні коп'я нема?

— Ні копійочки! — безнадійне й остаточне підтвердження.

— Дурень! — безапеляційно вирішає Ласоцький.

— А то чому? — щиро дивується довготелесий поет.

— Нащо стінки паскудиш? Це ж тобі, безгрошовому, ремонтувати.

— Е, ні!..— рішуче стрясається скудовчена копиця.— Це інша справа... Тут, бачиш, секрет...

— Який секрет? Скарбів шукаєш, чи що?

— Як ти вгадав? Авжеж скарбів... Ти хіба знаєш? — зовсім розгублюється Панюра й допитливо вдивляється у спохмурніле приятелеве обличчя.

— Ні чортасіньки не знаю, крім того, що мені гроші потрібні, як пальне мотору.

Павза. Її вриває самовіддана пропозиція:

— Слухай, Ласоцький, давай разом шукати.

— Чого шукати? Збожеволів?

— Та ні... Серйозно. Сідай, не рипайся. Слухай... Бачиш у кутку грубу? Її вже скільки разів розбирали по цеглиночці. Кожний новий квартирант... І підлогу вже знімали — нічого не знайшли. А я...

— Чого не знайшли? Кажіть толком, поете убогий!

— Та ж діамантів, кажу, діамантів.

— Яких діамантів? Що верзеш?

Повістяр намагається низкою ступневих запитань розплутати клубок жмаканих інформацій Панюри й одержати приблизний кістяк історії загадкового скарбу...

* * *

Хто не знав багатія Слуцького? Майже всі головні вулиці забудовані будівлями з цегли його заводів. На всіх тротуарах, де на окрайці чи попід тином, де не стерли ще підосви пішоходів тяжкі сірі плити, й досі прочитаєш "Завод Д. Слуцького". На старому паркані, під'їжджаючи до міста, можна з вікна залізничного вагону відновити пильним оком вицвілу рекламу... "Купуйте цемент заводів Д. Слуцького". І біля цього багатопверхового будинку теж колись пишалася золота вивіска коло воріт: "Садиба Д. Слуцького". А в садибі, крім чільного велетня, було ще два густо залюднені флігелі.

Було чого революції забрати в Д. Слуцького. І, треба сказати, зробила вона це сумлінно й чисто: колишній багатій опинивсь незабаром в одній оцій кімнаті з розпухлою від неробства жінкою та двома дочками-перестарками. Дуже колись кирпу гнули дочки багатієві — тому й перестарки. А розцяцьковані були й вони, й мамаша їхня ідолами індійськими. Тільки в носі й не висіли різні дармовіси. Що тих перснів, що тих серег та обручок! Оце тільки й вдалося родині Слуцького так-сяк приховати.

Своїми руками повибирав старий Слуцький діаманти та інші коштовні каміння і зашив у шкіряну торбиночку. Почепив її, мов ті мошні колись правовірні християни, на бурякувату шию. По всяких кумоньках та голубоньках рознесли золото дочки й мамаша — де менше було надії на трус. Поволі те добро міняли на продукти. Так і жили, кленучи радянську владу. Як не робили раніше, так і тепер не робили. І ніхто вже їх, нікчем, не чіпав.

Не чіпали й старого Слуцького, одібравши в нього, здавалося, все. Хай доживає віку. Революція грізна, та не мстива.

Але не було спокою Слуцькому ні вдень, ні вночі. Ану арештують:

— Що це в тебе на грудях? Хіба євреї мошні носять? Палестинська земля, кажеш? Подивимось, чим вона пахне...

А то раптом заберуться нічні злодіяки: шнурок переріжуть і незчуєшся. Ще гірше від злодіїв власна родина:

— Не так тії більшовики кляті, як ти нас пограбував. Батько називається! Ми б тепер із тим майном найшли б жениха до пари. Це тобі не керенські гроші, що ними,

жартуючи, дехто обліпив кімнату — ач, яка пістрява!

Жінка прискіпається:

— Дармуєш такий капітал... Розумні люди спекулюють тепер або тікають за кордон. Тікаймо й ми, або мені моє віддай. Борошна з села привезуть знайомі міняльниці. Виміняємо на одіж, знов пошлемо на село...

— І знов усе "товариші" заберуть, — злісно відказує, сопучи, Слуцький, — ні, хай минеться.

— Доки сонце зійде...

— Доки мені перечитимеш! — гаркає, як колись на прикажчиків, — не дам і карата. Шлюс[173 — Шлюс — усе, кінець (з нім. та ідиш).]!

Одходить стара Слуцька, знає чоловікову вдачу. Недурно, не що інше — цемент фабрикував, багатів цеглою. І лице в нього, мов той цемент стало: сіре, закам'яніле. А було цеглою буро-червоною.

Рік минув, другий. Сплило золото паводком. Свою останню одіж довелося мамаші й дочкам спродувати. Не те, що нічого робити не навчилися, ба навіть спекулювати мамаша планувала тільки язиком.

Поглядають усі втрьох на торбинку заздрими очима, а в них уже й голодний блиск деколи.

Старий не піддається:

— Проциндрите й це — подохнемо, як ґави в ожеледь. Не дам найменшого камінчика.

І зачав уже від власної родини ховати шкіряну торбинку. Та де її сховаєш в одній кімнаті? — Каже:

— Щось мені ноги судомить. Застудивсь. Буду в теплих панчохах спати.

Не надійне місце панчохи... Другого дня:

— Дайте хусточку. Мені вже й горло болить...

Побувала торбочка і в душниках, і в перині, і в подушці, і ніжку в столі був видовбав, і вазон з квітками на вікні перекопав, і знов на шию чіпляв... Нема спокою...

Бачить: нишпорять дочка й жінка по кімнаті, все поглядають на нього скося — може, вийде, десь дошукають, знайдуть...

— Отже не вийду!

І сидів у кімнаті, як гриб під пеньком, сам гнилий і той трухлявий.

А одного разу мало не вмер з переляку. Прийшли міліціонери на квартиру, торбиночка саме на шиї була.

Що вже передумав за мить:

"Поведуть у район, обшукають. Пропало все! Якщо тут непомітно викинути її десь у куток — жінки знайдуть... Пропало все! Заплакали діаманти, посміхнулося щастя востаннє!..."

Мало сам не заплакав старий, безпорадно, безвихідно. Серце стиснуло обценьками, ось-ось не битиметься. Піт крапельками холодними на лобі.

— Дозвольте, — каже, — ліків прийняти, нездужаю.

Підходить непевними кроками до шафи в кутку, наливає валер'янки жінчиної без міри в шклянку. На шафі прикраси — обличчя мов наваксованих муринів. Зуби щерять, регочуться.

"Це ж вони шукають десь у Африці діамантів. Голі-голісінькі, а крадуть у власників розсипів... Як?"

Скоса позирнув назад — не дивляться міліціонери, спокійно розглядають кімнату. Ніж обережно із шафи. Покрадьки розрізав торбиночку, діаманти один по одному в рот, як пілюлі — і запив валер'янкою...

— Що вам потрібно, товариші?

— Прийшли з анкетой. Ваш теперішній маєтковий стан? Чим живе родина? Чи маєте родичів за кордоном?.. Житлова площа, бачимо, в вас нормальна. Щоправда, більшість робітників ще й тепер гірше за вас живе... Розпишіться. Все. До побачення.

Дивувалася потім чимало родина: наче й не їв нічого старий і взагалі шлунок мав добрий, а до аптеки побіг стрімголів: згадав, як власники розсипів перехитрували злодійкуватих негрів.

Незабаром прийшов звідкись веселий, мов назад йому цегельню повернули або й завод цементовий.

— Одійшло, — каже.

Та за тими веселощами знов захмарнів йому сум і тривога. Гризуть дочки, п'явкою вп'ялася жінка.

— Голодом мориш, скнарю! Пропадемо через тебе. Віддай наше добро! Віддай, чуєш?

Кінчить одна, друга заведе, третя підтримає. З плачем, з лайкою, з прокльонами. Стежать кожний крок, кожний рух. Не витримала колись одна:

— Хоч би ти помер скоріше, кате наш!

Покинув зовсім спати старий — ще дадуть понюхати чогось, отруять...

Їсти боїться:

— Одріж од мого трішки. Багато наклали. Щось нема апетиту...

Та проковтне, тоді вже й він береться до страви.

Обвис, змарнів, очі червоні, руки трусяться, обличчя брезьке. Лягає перепочити, під подушку молоток: як душитимуть, зараз у потилицю, в скроню...

Думки осіннім листям тріпаються, шарудять. Перевертом пішло життя. Хто й зна, коли це минеться. Згадав запитання міліціонерів: чи є родичі за кордоном? Хоч нема родичів — знайомих багато. Доживу там віку спокійно. А може, ще забагатію. Так і жінка колись радила. Чорт із ним, із цим пеклом! Справді подохнеш. Так — тікати!..

Прокинулись одного разу жінки — нема старого, нема річей деяких. Збагнули — в плач. Далі — шукати. Знало багатія все місто, не забув дехто обличчя й тепер. Бачили, кажуть, на вокзалі, на західній залізниці брав квиток.

Поїхали десь діаманти! Післали навздогін незле тихе слово жінки батькові й чоловікові, повернулися додому презлющі. Нікого вкупі когось гризти, одна одну гризе:

— Як ти прогавила?

— Як ти?

— А ти?

Оберемками злість шпурляють, помиями летять образливі слова, назад брудними вертають патьоками.

Та в житті, як в романі, буває: привозять назад старого Слущького з одрізаною ногою. Не втримавсь десь на буфері. Каже лікар — помре, бо дуже виснажений, ще й з розумом щось негаразд: усе марить якимись каратами.

Не старого вже стережуть жінки — одна одну, щоб не вкрала яка коштовну торбиночку в одноногого скнаря. Умовляються по черзі дежурити коло хорого. Одна сидить, дві не спить. Шелесне — всі троє стоять:

— Що? Що скоїлося!

Вийти з хати бояться. Ану ті дві, що лишилися, умовляться, пограбують, скривдять оту третю? Одна мара на ліжку в гарячці белькоче, три навкруги шиплять. Іноді на всіх жах нападає:

— Ану там у дорозі вже пограбовано?

Хорий за груди хапається, лапає, чи ціла торбинка.

Шестеро очей жадібно стежать рухи кістлявих пучок: чи ж налапає?

Заспокоїться хорий, заспокояться жінки.

За скільки часу знов тривога гадюкою:

— Чи ж є?

Так день, і другий, тиждень...

Божевілля сум'ятиться в брудній кімнаті. Не один — чотири діамантами марять, скрикують, хапаються.

Мамаша перша спам'яталася:

— Підемо всі з хати, замкнемо, — однаково не встане каліка. Хоч їсти купимо, бо захоріємо. Він, як іржавий гвіздок, хто й зна скільки може пролежати.

— Як усі, так підемо.

— Ну, як усі...

Недовго й ходили, — бодай хтось не одімкнув. Бігцем усі три додому.

— Не поспішайте! — стогне мамаша: серце старе, ноги старі...

Злорадо дочки посміхаються, набавляють іще ходи. Ось коли мамашу можна піддурити. А та паротягом сопе — хай серце лусне, не піддасться на такий гачок...

Добігли — і знов, як у романі (життя вибагливе!). Лежить старий нерухомо, не харчить і руки до грудей притис. Шість рук до пазухи — розірвана торбинка, порожня...

Коло ліжка кров з одрізаної ноги — невже на одній плигав? По всіх закапелках, в куточках, шпаринках. По шухлядах, пуделках, пляшках, неповних і повних. Мертвяка на підлогу, пір'я з подушки, волосся з матрацу. Сам мертвяк голий, білизна пошматована, бинти й ті перелепані: може, туди застромив.

— Нема!

Губляться в здогадах. Через вікно хтось заліз? Ключ підібрав? Чому кров на підлозі, перев'язка була зсунута?

Тиждень шукали жінки, заспокоїтися не могли і все:

— Чи таки в дорозі пограбовано, бо ніхто на очі не бачив після того торбиночку, чи тут на злість так хитро кудись запроторив?

Поховали — ніхто більш на могилу ніколи не прийшов. Стара теж невдовзі ноги простягла — ні за чим уже жити стало. Дочок задавив тифус тої ж зими — і вони в гарячці, як батько, до самісінької смерти белькотали щось про діаманти.

З того часу пішла поголоска між люди про заховані в кімнаті скарби. За кімнату билися, за кімнату сварилися. І хто не вселявся туди, насамперед починав шукати діамантовий скарб. Розбирали грубу по цеглині, мовляв, димить щось, перекласти треба. Зривали дошки з підлоги — пощербились, щілини великі, наново вистругати й дофарбувати не шкодить...

Як у воду діаманти!

Кріпкий був, невиказний, як цемент, що його виробляв, старий Слуцький. Пішла тайна в могилу...

* * *

Панюра кінчив оповідати й задумливо покрутив новопридбаним молотком:

— Але я гадаю, що цю таємницю розкрив. Вона там — у цих стінах. Треба налапати тайник... І тобі, як товаришеві, пропоную: берися й ти, не гаючи часу. Буде й тобі й мені. Ми ж не дочки Слуцького: і моє — моє і твоє — моє. Поділимо по-братерському. Ніде вже й ніколи не позичатимеш, не клопотатимешся.

— Ех, ти, поет! — іронічно посміхнувся темноокий повістяр, але вже був позирнув скося на приладдя, що мало принести стільки несподіваного щастя.

— Чого поет! Чого неодмінно поет? — образивсь Панюра і випроставсь усією своєю довготелесою постаттю.

— А того поет, що тут не молотка треба, заступа, — несподівано догадався Ласоцький.

— Як заступа? — обвів здивованим поглядом Панюра стіни, підлогу, пічку, стелю. — Що ж тут копати?

— Та не тут, а в могилі. Дурень ти разом із мамашою, дочками і всіма попередніми квартирантами-шукачами. Адже ясно, що старий скупердяй знов проковтнув діаманти перед смертю, як негр на розсипах.

Молоток з гуркотом полетів у куток.

— А й правда — дурень, — з сумним переконанням підтвердив поет. — Але ж гроші однаковісінько потрібні. Тепер навіть іще більше.

Віспувата стінка виглядала так доказливо, що Ласоцькому лишалося тільки підтакнути і, згадавши про свій власний клопіт, журно зідхнути.

— Так. Гроші потрібні... До зарізу... Як пальне...

— Слухай! Ідея, — зненацька скрикнув Панюра і навіть довгими ногами спробував зробити якесь химерне антраша[174 — Антраша — у балеті легкий стрибок зі швидким схрещуванням ніг у повітрі.]. — Ідея, гідна великого Айнштайна.

Ласоцький презирливо примружив очі:

— Яка там ідея?

— Ти, як повістяр, мусиш описати всю цю історію, а гонорар пополам. Адже читачі не образяться. Вони знають, що письменникові доводиться інколи дуже сутужно й треба тоді братися за першу-ліпшу тему. А хіба це не тема, не сюжет? Буде невеличке оповіданнячко і будуть невеличкі гроші й тобі й мені, як винахідникові.

— Поете! Цього разу ти, безперечно, метикуєш зовсім не як ти, і я охоче приймаю твою пропозицію. Згода! Але...

— Яке там але?

— Дозволь мені ще додати на втіху читачеві, що тихими літніми вечорами на міському кладовищу бачили інколи якусь кумедну довготелесу постать. Вона блукала між старих, зарослих бур'янами могил і все чогось пильно до них придивлялася. Ніби син, після багаторічної відсутности, шукає забуте могилище батьків, ніби захований у тих могилах неоціненний скарб.

— Ласоцький! Прошу без натяків! Це — нечемно!

— По-перше: коли б'ють по черепу, то це не натяк. По-друге: правда в вічі — найвища чемність. Цим і кінчимо наше спільне оповідання.

Січень 1930 р.